

Acta onomastica, Ročník LIX, red. Pavel Štěpán, Praha 2018, 350 s.

W LIX numerze czasopisma „Acta onomastica”, wydawanego przez Instytut Języka Czeskiego Akademii Nauk Republiki Czeskiej (Ústav pro jazyk český AV ČR), w dziale „Stati” (artykuły) zamieszczono 21 tekstów.

W pierwszym z nich — „From evergreens to blossoms: the changing plant motifs in Japanese female names” (s. 7–17) — Ivoná Barešová przygląda się zwyczajowi nadawania w Japonii imion żeńskich pochodzących od nazw roślin. Choć tego typu imiona znane są od dawna w japońskiej antroponomii, to zarysowały się dwie tendencje różnicujące imiennictwo współczesne i dawniejsze, odzwierciedlające przemiany w systemie wartości społeczeństwa japońskiego. Na przełomie XIX i XX w. przeważały imiona związane z roślinami zimozielonymi, symbolizującymi zdrowie i długowieczność, co pokazuje ważność tych wartości w czasach wysokiej śmiertelności dzieci i złych warunków bytowych. Wyraźnie kontrastuje to ze współczesną tendencją do nadawania imion pochodzących przede wszystkim od nazw kwiatów, które konotują pozytywne wartości estetyczne i charakterologiczne, takie jak piękno, łagodność, czułość czy uprzejmość.

Jaroslav David i Jana Davidová Glogarová w tekście „Onymickou stopou Petra Bezruče” (s. 18–31) poświęcili uwagę nazewnictwu na czeskim Śląsku i Morawach po 1945 r. związanemu z kultem pochodzącego stamtąd czeskiego poety Petra Bezruča (1867–1958). W latach 40. i 50. został on upamiętniony w nazwach licznych instytucji oraz ulic i placów, podejmowano też nieudane próby przemianowania kilku miejscowości przy użyciu jego nazwiska. Autorzy, bazując na dostępnych źródłach archiwalnych (dokumentacja związana z wnioskami o zmianę lub nadanie nazwy) oraz publikacjach w ówczesnej prasie opiniotwórczej, pokazują jakie okoliczności i motywy towarzyszyły tym praktykom (nie tylko wynikającym z funkcjonowania kultu Bezruča, ale także mającym wpływ na jego wzmocnienie).

W kolejnym artykule — „Exonymie průmyslove oblasti — na příkladu Ostravska a Karvinska (Česká republika)” (s. 32–41) — Jaroslav David i Lucie Nováková zajęły się toponimami i chrematonymami odegonimicznymi (np. *Amerika, Mexiko, Stalingrad, Korea, Fukušima*) funkcjonującymi na obszarach przemysłowych na czeskim Śląsku. Pojawienie się nazw tego typu w drugiej połowie XIX w. wiązało się z rozwojem przemysłowym regionu. Odnosiły się one zwykle do powstających wówczas przyzakładowych osiedli czy kolonii górniczych. Tendencja do ich tworzenia utrzymała się w pierwszych dekadach po II wojnie światowej, później były nadawane sporadycznie. Autorzy w formie tabelarycznej zestawili frekwencję poszczególnych nazw w podziale na charakter nazywanego obiektu. Ponadto przedstawili wyniki badania ankietowego, przeprowadzonego wśród mieszkańców Karwiny i Ostrawy, dotyczącego znajomości omawianych nazw oraz ich motywacji.

Žaneta Dvořáková w tekście „Lidová etymologie a «hanlivá» příjmení” (s. 42–53) omawia wpływ etymologii ludowej na percepcję niektórych czeskich nazwisk jako pejoratywnych. Autorka skupia się wyłącznie na nazwiskach, które pierwotnie nie miały obscenicznego wydźwięku, a uzyskały go w wyniku wtórnej etymologizacji opartej na skojarzeniu z wulgaryzmem. Materiał pracy stanowią pytania kierowane do poradni językowych oraz posty z amatorskiego forum genealogicznego. Przedstawione zostały przykłady działania różnych mechanizmów, w wyniku których doszło do reinterpretacji omawianych nazwisk — homonimii i paronimii, dekompozycji, zmiany pierwotnie neutralnego znaczenia apelatywu fundującego nazwisko, wieloznaczności czy metafory. Nosiciele omawianych nazwisk często decydują się na ich urzędową zmianę — autorka pokazała, jakie językowe strategie stosują oni w celu ucieczki od negatywnych skojarzeń.

Martyna Katarzyna Gibka w artykule „The functions of characters’ proper names in Men at Arms by Terry Pratchett” (s. 54–68) bada funkcje nazw postaci w powieści „Men at Arms” brytyj-

skiego pisarza T. Pratchetta, wychodząc od wypracowanej przez siebie teorii dwóch aktów, dzielącej funkcje *propriów* w utworach literackich na stałe — dotyczące aktu nazewniczego — i chwilowe, rozpatrywane w kontekście aktu użycia nazw własnych. Dla obu aktów sporządzono modele zobrazowane w formie diagramów, przedstawiających złożone relacje między ich elementami. W tabelach każdej z relacji przypisane zostały typy funkcji oraz nazwy postaci, które je realizują. M.K. Gibka wykazała, że zestaw funkcji pełnionych przez nazwy postaci w analizowanej powieści jest znacznie obszerniejszy niż w przypadku powieści „Guards! Guards!” tego samego autora, będącej uprzednio przedmiotem zainteresowania badaczki.

Alexandra Chomová w pracy „Živé osobné mená z východného Slovenska vo viacslovných spojeniach” (s. 69–89) skupia się na funkcjonowaniu nieoficjalnych, ludowych nazw osobowych ze wsi Bracovce we wschodniej Słowacji jako składników frazeologizmów. Antroponimy należące do tej ciągle żywej kategorii wykazują produktywność w codziennej komunikacji ustnej. Ich rola nie ogranicza się jedynie do podstawowej funkcji identyfikowania danej osoby — pełnią one także istotne funkcje psychologiczne i socjologiczne, przechowując w zbiorowej pamięci konkretne wydarzenia w obrębie określonej mikrowspólnoty.

Artykuł Ołeksandra Chwyszczuka, Jurija Gromnyka i Andrija Jawors'kiego „Widapelatiwni prizwyszczá žyteliw m. Nowowołyńs'ka Wołyńs'koji oblasti na *-enk-o*, pochodni wid imennikowych osnov” (O. Хвищук, Ю. Громик, А. Яворський, Відапелативні прізвища жителів м. Нововолинська Волинської області на *-enk-o*, похідні від іменникових основ, s. 90–105) poświęcony jest odapelatywnym nazwiskom z obszaru Nowowołyńska z sufiksem *-enk-o* (jednym z najbardziej typowych formantów w ukraińskiej antroponimii). Występujące w źródłach od XV w., pierwotnie oznaczały syna osoby, do której odnosiła się podstawa onimu (zwykle chodzi zatem nie o odapelatywne nazwiska, lecz takie, które za podstawę mają odapelatywną nazwę osobową). Zasadniczą częścią artykułu ma charakter słownikowy. Autorzy omówili pochodzenie językowe 56 nazwisk, podając także informacje o ich najstarszych poświadczeniach.

W artykule „Funkčné členy a pomenovacie modely živých osobných mien slobodných osôb v Súši” (s. 106–122) Miroslav Kazík dokonuje systematycznego, wysoce sformalizowanego opisu modeli nazewniczych w obrębie ludowych antroponimów używanych na obszarze miejscowości Súš w zachodniej Słowacji w odniesieniu do osób stanu wolnego. Modele nazewnicze mogą być tworzone na bazie sześciu elementów funkcjonalnych (*funkčné členy*): imienia, nazwiska, nazwy rodziny, indywidualnej charakterystyki, przydomka oraz elementu apelatywnego. Na podstawie analizy 217 antroponimów autor wyłonił 53 modele nazewnicze, z których najbardziej produktywne są następujące zestawienia: *postać hipokorystyczna imienia + nazwisko ojca* oraz *postać hipokorystyczna imienia + nazwa rodziny ojca*.

Václav Lábus w pracy „Klingerova díra, nebo Zvonkové údolí? Poznámky k vývoji toponymie v bývalých Sudetech” (s. 123–141) omawia niemieckie i czeskie toponimy na mapach sudeckiego miasta Lučany nad Nisou na północy Czech. Pierwotnie tamtejsze nazwy były niemieckie (przed 1945 r. populację miasta stanowili głównie Niemcy), w okresie międzywojennym w materiałach czeskojęzycznych stosowano ewentualnie ich tłumaczenia. Po 1945 r. toponimia uległa urzędowej standaryzacji, przy której często nie brano pod uwagę dawnych czeskich adaptacji, część obiektów pominięto przy renomacjach i tylko niektóre niemieckie nazwy zostały zastąpione nowymi nazwami czeskimi. Autor przedstawia różne sposoby bohemizacji toponimii: utworzenie nowej nazwy, dosłowny lub częściowy przekład, adaptacje fonetyczne i graficzne, przejęcie bez zmian.

Mohamed Meouak w artykule „Place-names and personal names in medieval Maghreb: some observations on Arabic and Berber in contact” (s. 142–154) zajmuje się refleksami arabsko-berberyjskich kontaktów językowych w średniowiecznej antroponimii i toponimii Maghrebu. Autor, badając arabskie i berberyjskie dokumenty powstałe w okresie X–XIX w., odnotował kilka charakterystycznych zjawisk, wynikających z interferencji kulturowo-językowych. Mowa tu przede wszystkim o występowaniu hybrydowych form toponimicznych i antroponimicznych oraz wzajemnych wpływach islamu i chrześcijaństwa w zakresie leksyki topograficznej związanej z miejscami kultu religijnego.

Praca Patrika Mittera „Ke statusu a funkci názvů železničních stanic a zastávek s čistě propriální motivací” (s. 155–166) dotyczy statusu i funkcji nazw stacji i przystanków kolejowych w Czechach, posiadających wyłącznie propriálną motywację. Autor dzieli je na dwa typy — transnimizowane nazwy bez dodatkowych onimicznych modyfikatorów, pełniące funkcję czysto orientacyjną, oraz nazwy, które sformowano przy użyciu dodatkowego członu dyferencyjnego, reprezentowane przez dwa podtypy: nazwy zestawione z członem odonimicznym o funkcji orientacyjnej i dyferencyjnej oraz nazwy składające się z członów niezgodnych z oficjalnymi nazwami miejscowości, które mogą pełnić także funkcję pseudodyferencyjną. Autor w formie diagramów przedstawił schematy motywacyjno-funkcjonalne wymienionych typów.

Libuše Olivová-Nezbedová w artykule „Využití údajů ze «Slovníku staročeských osobních jmen» Jana Svobody při výkladu místních jmen z území Čech” (s. 167–172) porównuje zawarte w maszynopisie „Slovníka staročeských názv osobových” J. Svobody rekonstrukcje antroponimów na podstawie toponimów z rozwiązaniami przyjętymi przez A. Profousa w słowniku nazw miejscowych w Czechach („Místní jména v Čechách”, 1947–1960). Okazuje się, że między dwoma badaczami występowały rozbieżności przy interpretacji części toponimów oraz ich zapisów źródłowych, ponadto, jak pisze autorka, w pracy J. Svobody znalazły się również zapisy i nazwy nieuwzględnione przez Profousa. Zdaniem badaczki fakty te należy uwzględnić przy planowanym nowym wydaniu słownika ojkonimów Czech.

Dwa krótkie artykuły autorstwa Martiny Ptáčníkové poświęcone są zagadnieniom z zakresu urbanonomii stolicy Czech. W pracy „Historie psaná na uliční tabule: ke spontánnímu přejmenování městských veřejných prostranství (na příkladu Prahy)” (s. 173–183) badaczka zajmuje się spontanicznymi zmianami nazw ulic i placów dokonywanymi przez mieszkańców Prahy. Chodzi tu o przemianowanie ulic poprzez samowolne zawieszenie tablic z pożądanymi nazwami na budynkach czy znakach drogowych. Autorka przytacza przykłady takich zachowań m.in. z okresu II wojny światowej czy czasu Praskiej Wiosny 1968 r. Artykuł „Pražské Václavské náměstí očima nestandardizované urbanonymie” M. Ptáčníkové poświęciła opisowi nieoficjalnych nazw placu Wacława w Pradze. Źródłem bogatego materiału (200 nazw) było badanie ankietowe przeprowadzone wśród 116 osób w wieku 17–98 lat. Niektóre z nazw korzeniami sięgają jeszcze średniowiecza, najmłodsze zaś ukształtowały się w drugiej połowie XX wieku.

Gabriel Rožai w artykule „Názvy jaskýň a priepastí Slovenského krasu z hľadiska medzipropriálnych vzťahov” (s. 184–196) zajmuje się niestandardyzowanymi speleonimami (nazwami jaskiń i studni krasowych) z obszaru Parku Narodowego Słowacki Kras (Národný park Slovenský kras) w południowo-wschodniej Słowacji. Głównym przedmiotem zainteresowania autora są nazwy powstałe w wyniku transnimizacji (omawia on speleonimy utworzone od anojkonimów, ojkonimów oraz antroponimów). Część wstępna artykułu obejmuje teoretyczne rozważania na temat stosowania terminu *transnimizacja* w słowiańskiej onomastyce.

Artykuł Kamila Stachowskiego „O opozycjach kolorystycznych w ojkonimii Polski” (s. 197–214), ma charakter sondy dotyczącej perspektyw badań nad symboliką określeń kolorów występujących w nazwach miejscowych. W etymologiach toponimów epitet kolorystyczny zwykle się wiązać z barwą gleby, jej żyznością lub inną cechą fizyczną obiektu, jednak na ogół badacze pomijają kwestię jego znaczenia. Autor przebadał dziewięć par nazw miejscowości położonych w bliskiej odległości, różniących się jedynie członami dyferencyjnymi od określeń kolorystycznych (*biały* : *czarny*, *biały* : *czernony*). Zdaniem K. Stachowskiego w większości przypadków nazwy kolorów w symboliczny sposób mogą odnosić się do chronologii względnej oraz do wielkości miejscowości (*biały* ‘stary, wielki’, *czarny* ‘nowy, mały’).

Pavel Štěpán swój artykuł „Ke změnám českých oikonym v letech 1996–2017” (s. 215–226) poświęcił urzędowym zmianom nazw miejscowych w Czechach, które w przedziale czasowym określonym w tytule dotyczyły łącznie 59 miejscowości (włączając w to ich części). Autor w poszczególnych częściach pracy opisuje zakres i motywy zmian. W znakomitej większości były one minimalne i obejmowały głównie alternacje fonologiczne lub dodanie członu odróżniającego. Na

ogół zmiany te, choć nie zawsze konsultowane z onomastami, nie budzą wątpliwości co do ich zasadności, jednak część z nich jest dyskusyjna. Autor szczególną uwagę poświęcił przemianowaniu wsi *Taborská* na *Vlastislav* (przed 1945 r. niem. *Seichenreuth*) w zachodnich Czechach.

Natalija Szulska i Natalija Matwijczuk w artykule „Prizwis'ka jak charakterystyki mowlennja ljudej u neoficyjnij komunikaciji Zachidnogo Polissia” (Наталія Шульська, Наталія Матвійчук, Прізвиська як характеристики мовлення людей у неофіційній комунікації Західного Полісся, s. 227–224) zajmują się przezwiskami nawiązującymi do sposobu mówienia nazywanej osoby, odzwierciedlającymi takie cechy jak gadatliwość, wada lub błąd wymowy, używanie słów-wypełniaczy czy słów gwarowych. Materiał badawczy stanowi prawie 19 tys. przezwisk z ukraińskiej części obszaru Polesia Zachodniego zebranych w ramach badań terenowych. Autorki opisały sposoby tworzenia antropimów z tej mikrogrupy motywacyjnej oraz przedstawiły procentowy udział poszczególnych motywów.

Przedmiotem artykułu Piotra Tomasika „*Zdzichu* i *Stiopa* — koleczy z parkingu. O inkorporacyjnej funkcji imion samochodów” są indywidualne nazwy nadawane przez użytkowników poszczególnym egzemplarzom samochodów osobowych. Autor nawiązuje do twierdzenia B. Olsena o tym, że ludzka społeczność składa się również z przedmiotów. Na podstawie wywiadu ankietowego (obejmującego takie dane jak marka, model, wiek, wyróżnik tablic samochodu oraz wiek i płeć respondenta), przeprowadzonego wśród 165 właścicieli pojazdów, P. Tomasik dokonał pogłębionej analizy socjologiczno-językowej „imion” samochodów. Autor wskazuje na fakt, że otrzymują je te pojazdy, do których nazywający ma stosunek emocjonalny, co upodabnia je do nieoficjalnych antropimów. Na dalszy plan schodzi natomiast najistotniejsza dla nazw własnych funkcja wyróżniająca.

Samuela Tomasik w tekście „W kręgu nazw ironicznych. Celowe przekształcenia nazw leków” (s. 244–257) na materiale pochodzącym z internetowych forów medycznych opisuje stosowanie przez lekarzy, pielęgniarki, farmaceutów oraz pacjentów rozmaitych gier językowych mających na celu przekształcenie nazw handlowych leków. W środowisku medycznym może to służyć uproszczeniu komunikacji, zaś w przypadku pacjentów często spowodowane jest m.in. chęcią ukrycia wstydlivych dolegliwości. Autorka zauważa też, że bardzo często przekształceniom nazw leków towarzyszy ironia. Wynika to m.in. z poczucia humoru charakterystycznego dla zamkniętego środowiska zawodowego lub też jest próbą rozładowania emocji związanych z pracą w służbie zdrowia. Z kolei z perspektywy pacjenta (auto)ironia często stanowi strategię radzenia sobie z chorobą, nabierania do niej dystansu.

W ostatnim tekście w dziale artykułów „Využitie antropimů v etnických vtipoch” (s. 258–272) Alena Záborská, bazując na materiale przeszło 900 słowackich i amerykańskich dowcipów etnicznych, opisuje funkcje, jakie spełniają w nich antropimy. Samo zawarcie w treści dowcipu etnonimu lub nazwy osobowej charakterystycznej dla danego narodu powoduje, że — niezależnie od jego tematu — uzyskuje on wydźwięk etniczny, co autorka określa jako funkcję formalną. Funkcja „etnoreferrerjalna” związana jest z faktem, że etnicznie nacechowane nazwy osobowe, mające duży potencjał metonimiczny, łatwo przenoszą stereotypowe informacje na temat danej nacji. Omawiane antropimy mogą pełnić też funkcję kompozycyjną, przede wszystkim w dowcipach opartych na grze słów, jak w przypadku powiedzenia *Irish I were drunk* (zamiast *I wish I were drunk* ‘chciałbym być pijany’), które konotuje stereotypową słabość Irlandczyków do alkoholu.

Poza przedstawionymi powyżej artykułami w dziale „Diskuse” (dyskusje) zamieszczono tekst Libuše Olivovej-Nezbedovej „Poznámka k překládu německého termínu «Zuname» do češtiny” (s. 273–276), w którym porusza kwestię rozbieżności w tłumaczeniu niemieckiego terminu *Zuname* w czeskich pracach onomastycznych.

Ponadto w numerze LIX czasopisma „Acta onomastica” zamieszczono 10 recenzji prac autorów z Czech, Słowacji, Polski, Ukrainy i Niemiec, dwa teksty wspomnieniowe oraz trzy sprawozdania dotyczące różnych obszarów działalności onomastycznej w Republice Czeskiej i na świecie.

Paweł Swoboda

Instytut Języka Polskiego PAN

pawel.swoboda@ijp.pan.pl

<https://orcid.org/0000-0002-1679-5296>